

Теоретико-методологічні основи психолого-педагогічної діагностики порушень розвитку в дітей

Зміст

Чому зростає потреба у діагностиці?	2
Коротко про класичні ідеї.....	3
Хто належить до цільових груп дітей з ООП	4
Принципи сучасної психолого-педагогічної діагностики.....	5
Що містить психолого-педагогічний діагноз (підсумок обстеження).....	6
Освітні моделі та значення діагностики	6
Ризикові періоди (коли варто посилювати увагу)	7
Теоретичні й методичні основи вивчення дітей з особливостями розвитку.....	8
1) Місце психологічної діагностики	8
2) Базові принципи психодіагностичного обстеження	9
3) Організаційні вимоги	10
4) Методологічні принципи сучасної діагностики порушень розвитку.....	11
5) Етапи психолого-педагогічної діагностики.....	12
Етап 1. Скринінг	12
Етап 2. Диференційна діагностика (ІРЦ / мультидисциплінарна команда)	12
Етап 3. Поглиблене (феноменологічне) вивчення.....	12
6) На що орієнтується підсумковий психолого-педагогічний висновок.....	14
7) Практичні орієнтири для добору методик	14
8) Чому важливо шукати «плюси», а не тільки «мінуси».....	15

Чому зростає потреба у діагностиці?

Сучасні дослідження та спостереження фахівців відзначають:

- зростання частки дітей із **хронічними захворюваннями** та **функціональними труднощами**;
- **поширення поєднаних і «пограничних» станів**, які важко віднести до одного типу дизонтогенезу;
- збільшення кількості дітей, яким потрібні **спеціальні умови** або принаймні **цільова психолого-педагогічна підтримка** в масових ЗДО/ЗЗСО;
- ризики дезадаптації у **критичних періодах переходу** (вступ до садка/школи, зміна вчителя, перехід до багатопредметного навчання тощо).

Висновок: **раннє виявлення і своєчасна допомога** – ключ до запобігання наростанню труднощів.

Коротко про класичні ідеї

Спираємося на праці Л. Виготського, О. Лурії, О. Леонтьєва, Т. Власової, Ж. Шиф, В. Лубовського, В. Лебединського та ін.

Головні положення:

- **Соціальна зумовленість розвитку:** навчання і взаємодія з дорослим є джерелом формування вищих психічних функцій (ВПФ).
- **Функціональні системи мозку (О. Лурія):** ВПФ забезпечує мережа взаємодіючих зон, а не одна «ділянка мозку».
- **Гетерохронність:** системи дозрівають **нерівномірно**; водночас потрібна **синхронізація** їх взаємодії для вікової норми (Л. Бадалян).
- **Первинні й вторинні порушення (Л. Виготський):**
 - первинні зумовлені біологічним ушкодженням/дефіцитом;
 - вторинні формуються соціально як наслідок первинних і умов середовища.**Об'єкт діагностики і корекції – насамперед вторинні.**
- **Зона найближчого розвитку:** оцінюємо не лише наявний рівень, а й **потенціал** дитини за умови підтримки.
- **Загальні vs специфічні закономірності:**
 - є спільні риси порушеного розвитку (повільніший прийом/переробка інформації, труднощі словесної регуляції, обмеження соціальної адаптації);

- є **специфічні** ознаки, що відрізняють окремі категорії (напр., сенсорні порушення, інтелектуальні труднощі, розлади поведінки тощо) і використовуються у диференційній діагностиці.

Хто належить до цільових груп дітей з ООП

- діти з порушеннями **слуху, зору, мовлення**;
- з порушеннями **опорно-рухового апарату**;
- із **затримкою психічного розвитку**, інтелектуальними порушеннями;
- із вираженими **емоційно-вольовими/поведінковими** труднощами;
- діти зі **складними (поєднаними)** порушеннями;
- діти «**групи ризику**» з мінімальними/парціальними недорозвиненнями або нерівномірним профілем розвитку (асинхронією), які навчаються у масових закладах і потребують **своєчасної підтримки**, щоб уникнути дезадаптації.

Принципи сучасної психолого-педагогічної діагностики

- 1. Системність:** оцінюємо **структуру порушення** (співвідношення первинних і вторинних труднощів), а не лише «етикетку» категорії.
- 2. Індивідуалізація:** усередині кожного типу – **широкий діапазон** проявів і тяжкості.
- 3. Поєднання загального і специфічного:** враховуємо **спільні закономірності** порушеного розвитку та **специфічні маркери**.
- 4. Орієнтація на сильні сторони і потенціал** (зона найближчого розвитку, компенсаторні механізми).
- 5. Маршрутність:** результатом має бути **психолого-педагогічний діагноз і рекомендації** до індивідуальної програми навчання/корекції.

Що містить психолого-педагогічний діагноз (підсумок обстеження)

- опис категорії/профілю порушень і ступеня вираженості;
- індивідуальні особливості психофізичного розвитку (сильні/слабкі сторони);
- чинники, що ускладнюють провідні труднощі;
- готовність до навчання (тип закладу/умови: інклюзія, спеціальний клас/школа, ресурсна підтримка);
- рекомендації: цілі, стратегії, засоби, обсяг і формат корекційно-розвиткової допомоги (індивідуальна програма).

Освітні моделі та значення діагностики

- Традиційно сформовано диференційовану систему спеціальної освіти (спеціальні ЗДО/школи, програми, фахівці, техзасоби).
- Розвиваються інтеграційні/інклюзивні підходи: спільне навчання корисне для всіх дітей, але потребує методологічної й методичної підготовки та індивідуального супроводу.
- У масових закладах багато дітей з легкими/прихованими труднощами – для них особливо важливі скринінг, рання допомога, гнучкі адаптації.

Ризикові періоди (коли варто посилювати увагу)

- вступ до дитсадка/школи;
- зміна педагога/колективу;
- перехід до **багатопредметного** навчання;
- різке ускладнення програм/вимог.

У ці моменти можуть **маніфестуватися** приховані проблеми (наприклад, фонематичні труднощі – у вигляді дисграфічних помилок під час опанування письма).

Теоретичні й методичні основи вивчення дітей з особливостями розвитку

1) Місце психологічної діагностики

Психологічна діагностика особливостей розвитку є частиною **комплексного клініко-психолого-педагогічного та соціального обстеження**. Вона спирається на принципи спеціальної психології та психодіагностики (В. Лубовський, Т. Розанова, С. Рубінштейн, С. Забрамна, О. Усанова тощо).

Мета діагностики: виявити **структуру порушень психічної діяльності** та визначити оптимальні шляхи **корекційно-розвиткової допомоги**, освітній маршрут і умови підтримки.

2) Базові принципи психодіагностичного обстеження

1. **Системність:** вивчаємо всі сфери психіки (пізнання, мова, емоційно-вольова, особистісна).
2. **Вікова доцільність:** процедура, підбір методик і інтерпретація відповідають віку та передбачуваному рівню розвитку.
3. **Доступність завдань:** обов'язково є завдання, яке дитина **може** виконати; фіксуємо, для **якої вікової групи** вдаються завдання.
4. **Зона найближчого розвитку (ЗНР):** пропонуємо градацію складності + дозовану допомогу дорослого, щоб оцінити потенціал.
5. **Наукова обґрунтованість методик:** завдання мають **виявляти потрібні функції** на певному віковому етапі.
6. **Якісно-кількісний підхід:** описуємо **як** виконується завдання (стратегії, помилки, використання підказок) і даємо **кількісні** оцінки (бали, норми).
7. **Цільовість:** інструментарій і процедура підпорядковані **конкретній меті** (скринінг, диференціація, поглиблене вивчення, оцінка ефективності корекції).
8. **Етичність і щадний режим:** достатня тривалість, цікавість, відсутність негативних тригерів; урахування **афективних** впливів (втома, тривога).
9. **Стандартизація й надійність:** по можливості використовуємо стандартизовані методики з можливістю математичної обробки; одночасно зберігаємо **якісний аналіз** (Лубовський).

3) Організаційні вимоги

- **Вікова провідна діяльність:** дошкільник — **гра**, школяр — **учіння** (через них і діагностуємо).
- **Підбір завдань:** принцип **цілісності** (комплект взаємодоповнювальних методик), **різна складність** (рівень актуального розвитку + межі ЗНР), **цікавість** і відсутність психологічного виснаження.
- **Порядок пред'явлення:** або від простого до складного, або **чергування** складності (для профілактики втоми).
- **Контакт і взаєморозуміння:** необхідна **продуктивна взаємодія** дитини й фахівця.

Ключові якісні показники: ставлення до ситуації, орієнтація в інструкції, відповідність дій умовам завдання, використання допомоги, виконання «за аналогією», самоконтроль і критичність.

4) Методологічні принципи сучасної діагностики порушень розвитку

- **Комплексність і міждисциплінарність:** лікарі, психолог, логопед, дефектолог, соціальний педагог; окрім експериментально-психологічних методів — аналіз документів, спостереження, соціально-педагогічне обстеження; за потреби — нейропсихологія/нейрофізіологія.
- **Системний підхід:** фіксуємо взаємозв'язки і ієрархію порушень; виділяємо збережені функції як ресурси корекції.
- **Динамічність:** урахування вікових новоутворень, стану «тут-і-тепер», можливість діагностичного навчання в межах вікової норми.
- **Потенціал дитини:** оцінка ЗНР і компенсаторних можливостей.
- **Безперервність «діагностика ↔ корекція»:** план допомоги спирається на діагноз; результати корекції — предмет повторної оцінки.
- **Прогностичність і диференціальність:** діагностика має прогнозувати навчальний маршрут, специфічні освітні потреби, очікуваний рівень опанування програми.

5) Етапи психолого-педагогічної діагностики

Етап 1. Скринінг

Мета: раннє виявлення дітей із ризиками/труднощами в масових закладах.

Результат: сигнал «норма / можлива затримка / потребує поглибленого обстеження»; первинна карта проблем; оцінка якості освітнього середовища.

Проблеми практики: дефіцит науково перевірених інструментів (особливо 0–3 роки), складність критеріїв розмежування «норма ↔ ризик», вплив емоційного стану на показники, обмеження часу.

Етап 2. Диференційна діагностика (ІРЦ / мультидисциплінарна команда)

Мета: визначити тип (категорію) порушеного розвитку, розмежувати первинні ↔ вторинні труднощі, оцінити внесок сенсорних/рухових

дефіцитів, дати педагогічний прогноз.

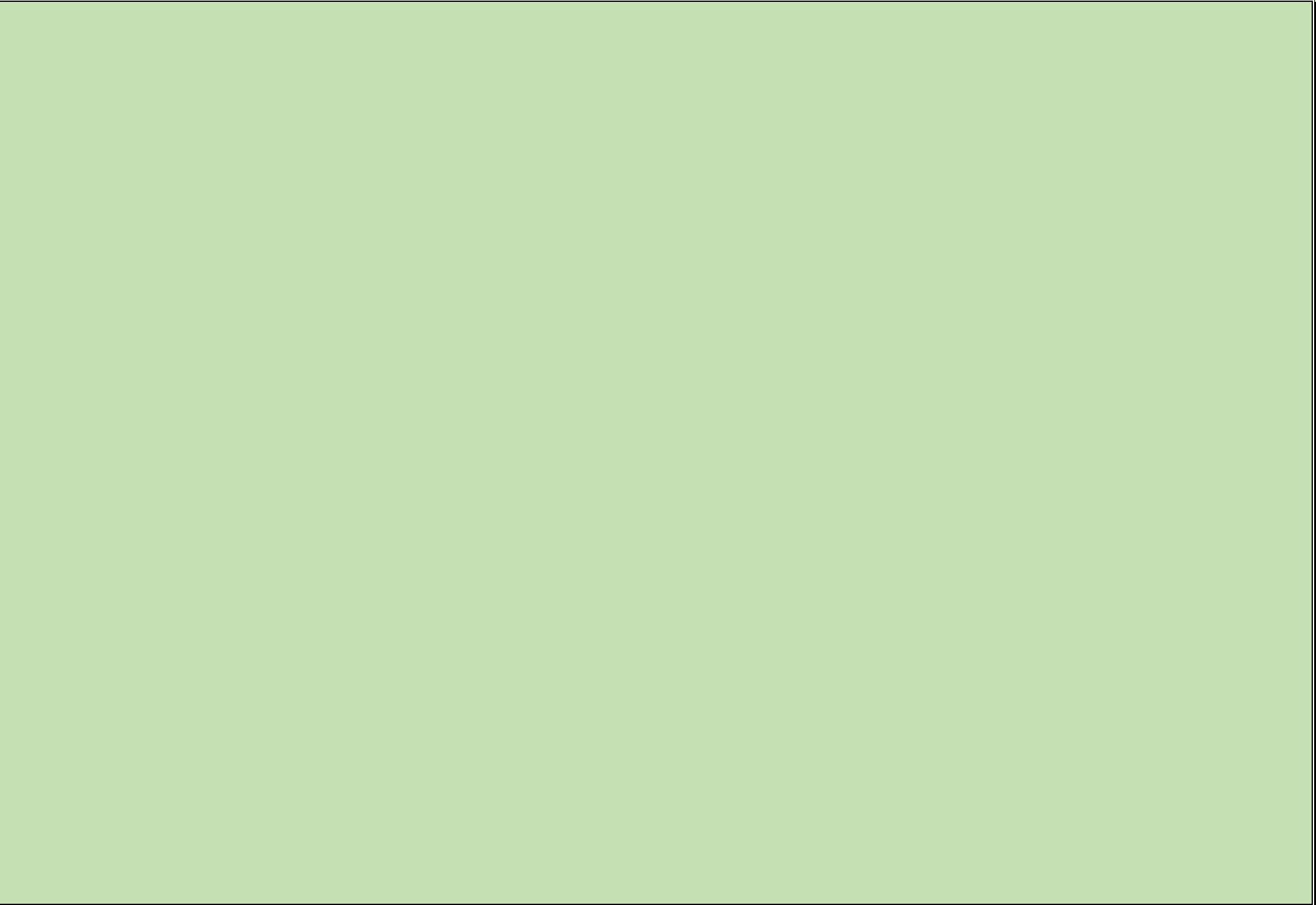
Результат: рекомендації щодо виду закладу/програми, організаційних форм, обсягу підтримки.

Етап 3. Поглиблене (феноменологічне) вивчення

Мета: опис індивідуального профілю дитини (пізнання, мова, ЕВ-сфера, працездатність, особистість) для індивідуальної корекційної програми (ІПР) і подальшого моніторингу.

Завдання: план ІПР, оцінка динаміки, умови виховання, допомога при труднощах навчання, профорієнтація підлітків, соціально-емоційні питання.

Методи: тести, експериментальні та проєктивні методики, спостереження, аналіз продуктів діяльності.

6) На що орієнтується підсумковий психолого-педагогічний висновок

- **Структура порушень:** співвідношення первинних і вторинних; ієрархія труднощів.
- **Індивідуальні особливості** психофізичного розвитку (сильні/слабкі сторони, ресурси компенсації).
- **Освітній маршрут і умови:** інклюзія/спецклас/спецшкола, адаптації/модифікації, підтримка фахівців.
- **ІПР:** цілі, завдання, методи, засоби, формат і частота допомоги; критерії оцінки ефективності й план повторних вимірів.

7) Практичні орієнтири для добору методик

- Визначте **ціль** (скринінг / диференціація / ІПР).
- Заплануйте **набір методик**, що покривають потрібні **функції** (мовлення, увага, пам'ять, ВПФ, моторика тощо).
- Забезпечте **різнорівневість** (різна складність) і **цікавість**.
- Фіксуйте не тільки **результат**, а й **процес**: як дитина розуміє інструкцію, планує, контролює, виправляє помилки, як реагує на допомогу.
- Пам'ятайте про **межі навантаження та емоційний комфорт**.

8) Чому важливо шукати «плюси», а не тільки «мінуси»

Ефективність корекції визначається не стільки переліком дефіцитів, скільки **виявленням ресурсів** дитини (інтелектуальних, мовних, особистісних) і **побудовою на них** індивідуальної траєкторії розвитку.